

HAMKA
(1908-1981)Endonezyalı âlim, yazar
ve siyasetçi.

16 Şubat 1908'de Batı Sumatra'daki Minangkabau şehrinin Sungai Batang köyünde doğdu; Hacı Resul adıyla tanınan meşhur âlim Hacı Abdülkerim'in oğludur. Asıl adı Hacı Abdümelik Kerim Emrullah olup HAMKA bu kelimelerin (Hacı Abdül-Malik Karim Amrullah) baş harflerinden meydana getirilen bir rumuzdur. İlk tahsilini üç yıllık bir köy okulunda yaptı ve daha yüksek resmî bir okula gitmedi; sadece bir süre Minangkabau'daki Surau Jembatan Besi adlı geleneksel bir özel dinî eğitim kurumuna devam etti. Dinî ilimler sahasındaki bilgisini ve uzmanlığını daha çok kendi gayretiyle kazanmıştır. 1924'te Cava'ya geçerek Sarekat Islam liderlerinden H. O. S. Cokroaminoto ve diğer Cavalı müslüman liderlerle tanıştı ve onlardan bir öğrenci gibi faydalandı; bu arada Muhammediyye Cemaati'nde de aktif görev aldı. 1927'de hacca gitti; dönüşünde Doğu Sumatra'nın Medan şehrinde çeşitli dinî ve eğitici faaliyetlerde bulundu. *Pedoman Masjarakat* ve *Pandji Islam* adlı İslâmî dergilerde redaktör olarak çalıştı; ayrıca *Pembela Islam* (Bandung) ve *Hikmah* (Jakarta) gibi dergilere de makaleler gönderdi. Medan'da kaldığı süre zarfında dinî motifleri işleyen romanlar da yazmaya başladı; ancak eserleri o dönemde bu türe karşı olan bazı muhafazakâr âlimlerin tenkidine uğradı. Yazdığı romanların başlıcaları *Di Bawah Lindungan Kabah* (1938), *Tenggelamnya Kapal van der Wijck* (1939), *Merantau Ke Deli* (1940) ve *Di Dalam Lambah Kehidupan*'dir (1940).

Medan'dan sonra bir süre Batı Sumatra'nın Bukittinggi şehrinde kalan Ham-

ka, daha sonra başşehir Cakarta'ya yerleşti. Burada babasının hayat hikâyesini ve Batı Sumatra'daki modernist âlimlerin mücadelesini konu edinen *Ayahku* (Jakarta 1950) adlı biyografik eserini kaleme aldı. Kitaplarında siyasî şuurlanma ile dinî reform hareketleri arasında yakın münasebet kuran yazar, *Revolusi Agama* (Jakarta 1946) adlı çalışmasında modernist dinî akımların ortaya çıkışını "dinî devrim" olarak nitelemiş ve bu devrimin Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesine önemli katkılar sağladığını, dinî şuurlanmanın millî şuurlanmayı da beraberinde getirdiğini vurgulamıştır. Muhammed Abduh, Reşid Rızâ ve Mustafa Lutfi el-Menfelûtî gibi Mısırlı modernist âlim ve ediplerin tesiri altında kalan Hamka, onları taklit etmeye ve İslâmî prensipleri Endonezya'nın şartlarına uygun biçimde yorumlamaya çalışmıştır. Edebî eserlerinde bilhassa edip ve şair Menfelûtî'nin tesiri görülür. 1960'ta, *Tenggelamnya Kapal van der Wijck* adlı romanının, aslında Menfelûtî'nin Arapça'ya çevirerek uyarladığı Fransız yazarı Alphonse Karr'ın bir romanından intihal olduğu iddia edildi. Ancak çeşitli polemiklere yol açan bu iddianın aynı zamanda bir siyasetçi olan Hamka'yı küçük düşürmek için bazı muhaliflerince ortaya atıldığı belirtilmektedir. Bununla ilgili tartışmalar daha sonra Emîr Hamza tarafından derlenerek *Tenggelamnya Kapal van der Wijck Dalam Polemik* (Jakarta 1964) adıyla yayımlanmıştır. Yunus Enis Hamza da Hamka'nın romanları ve yazarlığı hakkında bir değerlendirme yapmıştır (bk. bibl.). Hamka, Cakarta'nın Kebayoran Baru semtinde kendi gayretleriyle öncülüğünü yaptırdığı Ezher Camii'nin başimamlığını ve 1959'dan itibaren Cakarta'da yayın hayatına giren modernist eğilimli *Pedoman Masjarakat* adlı İslâmî derginin editörlüğünü yürüttü; ayrıca *Gema Islam* (Jakarta) başta olmak üzere çeşitli İslâmî dergilere makaleler yazdı.

Hamka, özellikle 1950'li yıllarda üyesi olduğu İslâmîcî Masjumi Partisi vasıtasıyla siyasette de aktif rol aldı. Devlet Başkanı Sukarno'nun 1959 yılında, ülkenin önemli meselelerinin çözümünde karşılıklı iş birliği ilkesine ve geleneklere dayanan "güdümlü demokrasi" fikrini uygulamaya koymasına şiddetle karşı çıktı ve bunun bir totaliter rejimin kurulmasına yol açacağına savundu. Çok partili ve İslâm'a dayalı bir demokrasi anlayışını benimseyen Hamka, Sukarno'ya muhalefe-

tinden ve rejimi ağır şekilde tenkit etmesinden dolayı diğer birçok müslüman aydın gibi birkaç yıl (1962-1965) hapsedildi. Bu yıllarda, en son eseri olan ve daha çok ahlâkî ve sosyal değerlere ağırlık veren *Tafsir al-Azhar* (Jakarta 1967-1976) adlı otuz ciltlik Endonezyaca Kur'an tefsirinin önemli bir bölümünü kaleme aldı. 30 Eylül 1965'teki başarısız komünist darbesinden sonra General Suharto yönetiminde Orde Baru (yeni düzen) idaresinin kurulmasına destek veren Hamka, *Panji Masyarakat* adlı dergiye yazdığı makalelerinde de modernleşmenin Batılılaşma olmadığını, ülkenin kalkınması için gerekli görülen bir yenileşme hareketi, yani bir sömürgeci halkı tam özgür bağımsız bir ülkeye, feodalizmden demokrasiye, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş olduğunu vurgulamıştır. Okuyucularını laikliğe ve materyalizme dayanan Batılılaşma'ya karşı uyaran ve bağımsız, tenkitçi bir İslâmî görüşü temsil eden Hamka, 21 Mayıs 1975'te Majlis Ulama Indonesia'nın başkanlığına tayin edilmesinden sonra genellikle "sultânü'l-ulemâ" sıfatıyla anılmaya başlandı. Ulemânın ülke kalkınmasına aktif olarak katılmasını savunan Hamka bu görevini, hükümetle yılbaşı kutlamaları hakkında görüş ayrılığına düştüğü 1981 yılı başlarına kadar sürdürdü; istifa ettikten birkaç ay sonra da 24 Temmuz 1981'de Cakarta'da öldü.

Milletlerarası İslâm câmiası tarafından iyi tanınan Hamka'ya 1955'te Kahire Ezher Üniversitesi, 1976'da Universiti Kebangsaan Malaysia tarafından fahri doktora unvanı verilmiştir. Ezher Üniversitesi'nde bu vesileyle yaptığı Muhammed Abduh'un Endonezya'daki tesiriyle ilgili konuşma, daha sonra *Pengaruh Muhammad Abduh di Indonesia* (Jakarta 1961) adıyla yayımlanmıştır. Modernist ve popüler bir yazar olan Hamka çok sayıda makale ve kitap yazmış, özellikle başlıcalarını *Tasauf Modern* (Jakarta 1939), *1001 Soal Hidup* (Jakarta 1940), *Falsafah Hidup* (Jakarta 1940), *Perkembangan Tasauf Dari Abad Keabad* (Jakarta 1952), *Sedjarah Islam di Sumatera* (Medan 1950), *Sedjarah Ummat Islam* (I-IV, Bukittinggi 1958), *Pergantar Ushul Fiqh* (Jakarta 1961), *Tasauf Perkembangan dan Pemurniannya* (Jakarta 1976) ve *Berkisah tentang Rasul dan Nabi*'nin (Jakarta 1978) oluşturduğu İslâm'la ilgili eserleri birçok defa basılmıştır.



Hamka

BİBLİYOGRAFYA :

Hamka, *Kenang-Kenangan Hidup*, I-IV, Djakarta 1951; a.mlf., *Pribadi*, Djakarta 1957; Yunus Anis Hamzah, *Hamka Sebagai Pengarang Roman: Sebauah Studio Sastra*, Djakarta 1964; B. J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia*, The Hague 1971, tür.yer.; *Kenang-Kenangan 70 Tahun Buya Hamka*, Jakarta 1978; D. Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia: 1900-1942*, Jakarta 1978, s. 17, 35, 45, 51, 53, 150, 220, 264; M. K. Hassan, *Muslim Intellectual Responses to "New Order" Modernization in Indonesia*, Kuala Lumpur 1980, s. 176-179; H. Rusydi Hamka, *Pribadi dan Martabat Buya Prof. Dr. Hamka*, Jakarta 1981; Karel Steenbrink, "Hamka (1908-1981) and the Integration of the Islamic Ummah of Indonesia", *Studia Islamika*, I/3, Jakarta 1994, s. 119-147; a.mlf., "Qur'an Interpretations of Hamzah Fansuri (CA. 1600) and Hamka (1908-1982): A Comparison", a.e., II/2, Jakarta 1995, s. 73-95; "Hamka", *Ensiklopedi Indonesia*, Jakarta 1980, II, 1217-1218.



İSMAİL HAKKI GÖKSOY

HAML

(الحمل)

Bir önermede konunun yüklemdeki hükme dahil edilmenin konuyu yüklemle özelliğiyle niteleme anlamında mantık terimi (bk. MAHMÛL).

HAMMÂD ACRED

(حماد أجرد)

Ebû Amr (Ebû Yahyâ) Hammâd b. Ömer (Yahyâ) b. Yûnus el-Kûfî (ö. 161/778 [?])

Ağır hicivleri ve müstehcen şiirleriyle tanınan Arap şairi.

II. (VIII.) yüzyılın başlarında Kûfe'de doğdu ve orada yetişti; daha sonra Vâsıt'a gitti. Âmir b. Sa'saa kabilesinin kollarından Benî Sûvâe'nin (Benî Serât veya Benî Ukayl) mevlâsı idi. Acred (çıplak) lakabını, çok soğuk bir günde onu çıplak halde çocuklarla oynarken gören bir bedevînin kendisine, "Evlât, sen çıplaksın" demesinden, yahut Amr b. Sindî tarafından çıplaklığı sebebiyle hicvedilmesinden dolayı aldığı rivayet edilir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XIV, 322-323). Ok ustası olan babası onun erken yaşlarda iyi bir eğitim görmesini sağladı. Hammâd, Arap dilinin inceliklerini öğrenerek muallim ve müeddipler sırasına girmeyi başardı. Asıl

şöhretini ise Abbâsîler zamanında kazandı. Emevî Halifesi II. Velîd döneminde (743-744) bazı şairlerle birlikte halifenin sarayına gitti ve içki meclislerine katıldı. Halifenin ölümü üzerine memleketine döndü. Bundan sonra ömrünü, Abbâsîler'in idaresi altında halifelerin ve devlet adamlarının maiyetinde ve hizmetinde geçirdi. Sadece Cehşiyârî onun Dîvânü'r-resâil kâtiplerinden olduğunu ve Yahyâ b. Muhammed b. Sûl'ün maiyetinde Musul'da, Ukbe b. Selm b. Kuteybe'nin yanında Bahreyn'de görev yaptığını kaydeder. Bu işin 140 (758) yılından önce gerçekleşmesi mümkündür. İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbas es-Seffâh devrinde (750-754) Kûfe Valisi Muhammed b. Hâlid'in dostluğunu kazandığı ve halifenin oğlu Muhammed'e mürebbilik yaptığı anlaşılmaktadır. Halife Mansûr zamanında (754-775) onun veziri Rebî' b. Yûnus'la münasebeti olduğu gibi bizzat halife hiciv alanındaki gücünü takdir etmiştir. Bir rivayete göre Halife Mansûr, yeğeni Muhammed b. Ebû'l-Abbas es-Seffâh'ın itibarını sarsıp halifelik hususundaki ehliyetsizliğini göstermek ve oğlu Mehdî'nin itibar kazanmasını sağlamak amacıyla Muhammed'in Basra'ya vali olarak tayini sırasında (147/764) bazı uygunsuz kişilerle birlikte Hammâd'ı da onunla birlikte gitmeye teşvik etti. Hammâd'ın, daha önce kendisine öğretmenlik yaptığı sırada içki ve eğlenceye düşkün hale gelmesine sebep olduğu Muhammed b. Ebû'l-Abbas, şairin iyi ilişkiler içinde bulunduğu ve hakkında methiye yazdığı nâdir kişilerden biridir. Hatta Muhammed'in isteği üzerine ve onun adına Abbâsî hânedanına mensup Zeyneb bint Süleyman hakkında aşk şiirleri yazan Hammâd, bu yüzden Zeyneb'in kardeşi Muhammed b. Süleyman'ın tehditlerine mâruz kalınca Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un himayesine sığınmak üzere Basra'yı terkederek Bağdat'a gitti. Bazı kaynaklar ise Hammâd'ın, Mehdî-Billâh'ın halifeliliği sırasında (775-785) müstehcen şiirler yazan Mutî' b. İyâs ve Yahyâ b. Ziyâd gibi şairlerle birlikte Bağdat'a geldiğini kaydeder. Hammâd'ın ölümüyle ilgili olarak çeşitli rivayetler vardır. Bazı rivayetlere göre Muhammed b. Süleyman, kız kardeşi Zeyneb için yazdığı şiirlerden veya zındıklığından dolayı onu Ahvaz'da öldürmüş, bazılarına göre ise Ahvaz ve Basra arasında yahut Şiraz'da hastalanarak ölmüştür. Bu olayın tarihi kaynaklara göre farklı ise de (155/772, 161/

778, 167/783, 168/784) muhtemelen 161 tarihi doğrudur.

Hammâd Acred Arap edebiyatında şöret kazanmış üç Hammâd'dan biridir (diğerleri nahivci Hammâd b. Zibrikân ve şiir râvisi Hammâd er-Râviye'dir). Bu üç Hammâd bir araya gelip şarap içer, müstehcen şiirler söylerlerdi. Dine karşı kayıtsız olduklarından her üçü de zındıklıkla itham edilmiştir.

Kaynaklarda önemli bir şair olduğu belirtilen Hammâd başta fâhiş ve kaba yergi ile müstehcen gazel olmak üzere medih, mersiye, tasvir ve hikmet gibi değişik konularda şiir yazmıştır. Hammâd olduğu gibi görünen, riyadan nefret eden, insanların kendisine iyi veya kötü davranmasına aldırmayan bir tabiata sahip olmakla birlikte dili sert ve ağır; alaycı, intikamcı ve müstehcenliğe düşkün; vefası ve dostluğu çıkarı ölçüsündeydi. Bu yüzden Yahyâ b. Ziyâd, Mutî' b. İyâs ve Beşşâr b. Bürd gibi en yakın arkadaşları bile onun yergisinden nasiplerini almışlardır ve kendisiyle Beşşâr b. Bürd arasında ağır hicivleşmeler olmuştur. Hammâd'ın edep dışı hiciv ve müstehcen şiirde Ebû Nûvâs'ı geçtiği kaydedilir.

Çeşitli eserlerde edebe aykırı şiirler yazan (mâcin, meccân) bir şair olarak nitelendirilen Hammâd'ın divanı günümüze ulaşmamıştır. Şiirlerinden bazı parçalar başta *el-Eğâni* olmak üzere çeşitli edebî eserlerde yer almaktadır. Subhî Nâsir, onun şiirlerini *Şî'rü Hammâd 'Acred* adı altında derlemiş ve tahkik ederek yayımlamıştır (Basra 1984).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *eş-Si'r ve's-su'arâ'* (nşr. Müfid Kamîha), Beyrut 1401/1981, s. 402-403; İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-su'arâ'* (nşr. Abdüset-târ Ahmed Ferrâc), Kahire, ts., s. 67-72; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 109; Ebû Bekir es-Süfî, *Eş'ârü evlâdî'l-hulefâ'* (nşr. J. H. Dunne), London 1936, s. 3-8, 10; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, Beyrut 1381-83/1962-64, XIV, 304-363; Âmidî, *el-Mü'telif*, s. 157; Şerîf el-Murtazâ, *el-Emâlî'l-Murtażâ*, Kum 1403, I, 89-93; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 148-149; Yâkût, *İrşâdü'l-erîb* (nşr. A. Ferîd Rifâî), Kahire 1936-38, X, 249-254; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 210-214; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VII, 156-157; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 349-350; Ahmed Ferîd Rifâî, *'Aşrû'l-Me'mûn*, Kahire 1928, II, 277-286; O. Recher, *Abriss der Arabischen Litteratür Geschichte*, Stuttgart 1933, I, 284-288; Sezgin, *GAS*, II, 469-470; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 78-81; C. Zeydân, *Âdâb*, I, 380-381; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethul-lah), II, 272; Tâhâ Hüseyin, *Hadîsü'l-erba'a*, Kahire, ts., II, 160-172; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, III, 386-389; G. Vajda, "Les zindiqs en pays d'Islam", *RSO*, XVII (1938), s. 203-206; Ch. Pellat, "Hammâd 'Adjrad", *EP* (Ing.), III, 135-136.



SÜLEYMAN TULÜCÜ